

katonai alakulatok. Írásukat a blakoktól vették volna át. Ez a karlunk török nép az őshazában (Magne Hungarie) is szomszédunk volt, itt pedig Erdélyben telepedett meg.

Mindezeket egybevéve, a tanulságot Zrínyi Miklós fogalmazta meg számunkra és utódaink számára is: „egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók”.

Dr. SZABÓ ÁRPÁD

AZ 1568. ÉVI TORDAI ORSZÁGGYŰLÉS HATÁROZATA A VALLÁSSZABADSÁGRÓL ÉS AZ ERDÉLYI UNITARIZMUS

A 16. század a reformáció korszaka, amikor az európai kereszténység érdeklődésének középpontjában az egyház reformálása állott. A reformáció a szabadság jegyében indult és a keresztények jogát kívánta biztosítani a hit kérdésében. A reformátorok maguk is kezdetben a lelkiismereti szabadság és vallási türelem mellett nyilatkoztak, azért is hogy tanaikat zavartalanul hirdethessék és a kitűzött célt: az egyház megreformálását megvalósíthassák. Később azonban felfogásuk gyökeresen átalakult. A vallási türelmet közömbösségnek minősítették, a tanításuktól eltérő, ún. eretnekek üldözését helyeselték és maguk is gyakorolták. Türelmetlenségük nemcsak katolikusellenes volt, hanem a reformáción belül is, a különböző irányzatok között kölcsönössé vált.

A türelem iránti keresztény igényt elsőnek Sebastian Castello fogalmazta meg a Kálvinnal folytatott vitájában: „... az igazságot keresni és kimondani úgy, ahogy gondoljuk, soha nem lehet bűn. Senkit sem lehet valamely meggyőződésre rákényszeríteni... A lelkiek felett való ítékezés nem tartozik az emberekre, hanem egyedül csak az Istenre.”

A vallási türelem klasszikus földje Erdély lett, amely a Dávid Ferenc-i reformáció hatására törvénybe foglalta ezt az alapvető emberi jogot. 428 éve annak, hogy az 1568. január 6-13. között tartott tordai országgyűlésen az erdélyi karok és rendek határozatba foglalták azt a három alapelvet, amely körül abban a korban parázs vita folyt és elkeseredett harcok dúltak:

- a prédikátorok a maguk értelme szerint hirdethetik az evangéliumot;
- minden gyülekezet szabadon választhatja meg prédikátorát;
- senkit sem bántalmazhatnak vallása miatt, mert a hit Isten ajándéka.

Ez az országgyűlési határozat vetette meg az alapját annak, hogy a Biblia szabad értelmezői és a más nézetet vallókkal szemben tanúsított türelem hívei egyházba tömörüljenek és később felvegyék az unitárius nevet. Ezt a törvényt megerősítették és újrafogalmazták az egymást követő országgyűlések, s később belefoglalták az ország alkotmányába is. A tordai határozat törvényesítette az unitarizmust Erdélyben és mentette meg a felmorzsolódástól, ami más országokban bekövetkezett. Ez tette kötelezővé a vallásszabadságot, s ugyanakkor törvényellenessé a vallásüldözést, a türelmetlenséget.

Ha keressük az okokat és vizsgáljuk a körülményeket, amelyek nyomán Erdély a kort megelőzve a vallási szabad meggyőződés és lelkiismereti szabadság bölcsője lett, úgy találjuk, hogy ennek oka kettős volt: 1) az ország alkotmányos szabadsága, amelyet János Zsigmond fejedelem valláspolitikája biztosított, 2) az unitárius reformáció türelmes szelleme, amelyet Dávid Ferenc képviselt és valósított meg.

1) Az alkotmány keretén belül álló minden polgár egyénileg is jogosultnak és szabadnak tartotta magát s ennek nyomán saját véleménye nyilvánítását is. A vallási forrongásnak ebben a korában a vallás ügyeiben való részvétel, nyilatkozat és vita a társadalmi viszonyok által parancsolt szükségessé vált, mert a törvény ezt nem tiltotta, sőt a törvény védelme és annak letéteményese, a fejedelem személyes felügyelete alatt folyt. János Zsigmond türelmes és megértő valláspolitikáját Dávid Ferenc egyik műve előszavában így méltatja: „Az Isten felséged birodalmában prédikáltatja vetélkedéssel a Krisztust, és tusakodással és visszavonás által akarja megtisztítani az ő igazságát, - hogy egyéb királyoknak és fejedelmeknek intésére ennek utát még nem fogta felséged, az Istennek igéjéhez való szeretet és abban való gyönyörködés mívelte, hogy pedig a világnak szidalmát állhatatos szívvel viselte és hordozta, Istennek kiváltképpen való ajándéka.”

A fiatalon elhunyt fejedelmet a későbbi történetírás elfogultan és szándékosan sokmindenben elmarasztalta, egyet azonban nem vitathatott el tőle: János Zsigmond a bevett vallások rendszerével az erdélyi reformáció kibontakozását tette lehetővé és a vallásfelekezetek együttélését biztosította. Valláspolitikája értelmében nem engedte, hogy országában hitéért valakit üldözzenek. Az egykorú krónikaíró, Borsos Sebestyén így jellemezte: „Ez istenfélő és tökéletes keresztény fejedelem volt, kinél drágalátosabb fejedelem nem volt, ki az Isten igéjének olyan tudakozója lett volna. Ez a tanítóknak nemhogy rontója lett volna, de inkább nagy oltalmára volt. Noha ő az egyedül való Atya Istenről és annak Fiáról igaz vallásban volt, egyik fél tanítót sem háborgatta, a Krisztus tanítása szerint azoknak kigyomlálását az Isten igéjére hagyta.”

Kérdezzük meg, hogy Európa hány uralkodójára mondhatnánk el ugyanezt a 16. század végén, de még a későbbi korokban is?

2) Dávid Ferenc teológiájában az Isten és ember közötti kapcsolatból következik, hogy a hit öntörvényű és szabadságot feltételez. Mindenféle kényszer és kötöttség lényegének mond ellent. Isten elvárja, hogy ajándékának teljes szabadságot biztosítsunk. Ezért Dávid Ferenc számára a vallásszabadság az ember legszentebb jogának az érvényesülését jelentette. Hitvitái során ezt így fogalmazta meg: „A hit kérdésében nem a hatóság karjával, hanem az ige igazságával és a lélek szeretetével kell eljárni.” A tordai ediktum ezt az evangéliumi szellemet törvényesíti: „Nem engedtetik meg senkinek, hogy a tanításért más bárkit is fogsággal vagy helyétől megfosztással fenyegetsen, mert a hit Istennek ajándéka, az hallásból léssen, mely hallás Isten igéje által vagyon.”

Alapvető különbség van a keresztény vallásszabadság és az emberi jogok között. Ez utóbbit a politikai hatalom biztosítja azért, hogy megőrizze a társadalmi békét. Jogi jellege nagyon törékennyé teszi és függőségi viszonyba állítja azok jóakaratóival, akik létrehozzák, értelmezik és tiszteletben tartják.

A Jézus által tanított vallásszabadság ettől alapvetően különbözik. Ez olyan jog, amely abból a kötelességből fakad, hogy mindenkinek lelkiismerete szerint kell cselekednie. Kötelességből, amelyért felelősek vagyunk Isten előtt, és amelynek elhanyagolása örökkévaló következményekkel járhat.

A hívő ember abban a meggyőződésében, hogy ő Isten képére teremtett, öntudatosítja magában ezt a méltóságot, amelyet nem lehet feladni, bármilyen kényszerítés ellenére sem, mivel legmélyebb önzonosságát éli meg. Amint lehetetlen megváltoztatni az Isten által adott törvényeket, ugyanúgy minden kompromisszum hűtlenség Isten ellen és önmagunkkal szemben, s ezért elfogadhatatlan. A Jézus által hirdetett szabadság valójában szeretetviszony Istennel és embertársainkkal, akiknek szintén biztosított az önmaguk számára megkövetelt szabadság.

Az 1568-iki tordai országgyűlési határozatnak éppen az a tény ad rendkívüli értéket, hogy akkor született és annak az unitárius vallásnak eszmei hatására, amikor az történelme talán legsikeresebb korszakát élte. Tehát nemcsak egyszerűen létét akarta általa biztosítani, hanem érvényt szerezni a lelkiismerete szabadságának és a jézusi szeretetnek, amelynek talajából kinőtt és amely mellett elkötelezte magát.

Az unitáriusok türelmességét Pokoly József református történész így értékelte: „Ki kell emelnünk egy vonást, amely az unitáriusok harcmodorát előnyösen jellemzi. Ez a modornak a nyugodtsága és a türelemnek a hangoztatása. Míg Méliusznak minden irata a szenvedély legerősebb kifakadásával van tele, míg ellenfeleit folyton büntetné, égetné, kövezné: addig az unitáriusok állandóan azt hangsúlyozzák, hogy a hit kérdésében mellőzni kell minden erőszakot, Istenre bízván az ügyet, ki az Ő igéje által úgy is elvégzi azt, a mit választottai számára üdvösségnek tart.”

Ma, amikor olyan sok párbeszéd folyik a keresztény világban az ökumenizmusról, a keresztény egyházak, de a világvallások egymáshoz való közeledéséről és együttműködéséről, ez alkalommal jól esik megállapítani, hogy az unitarizmus történelme folyamán sohasem emelt akadályokat a keresztény egység útjába. Olyan ökumenizmust óhajtott és óhajt munkálni ma is, amely nem hitvalláson vagy formulán, hanem a lélek alapján áll, tudva hogy „nem a félelemnek lelkét adta nekünk az Isten, hanem az erő, a szeretet és a józanság lelkét.”

Négyszáz évvel ezelőtt azonban a magára maradt egyháznak csakhamar meg kellett tanulnia, hogy a vallásszabadság mások számára nem ugyanazt jelenti, hanem inkább az uralkodó vallás türelmetlenségét és erőszakosságát. Már a 16. század végén, alig néhány évvel az unitarizmus felvirágzása után, egyházunknak élet-halál harcot kellett vívnia a megmaradásért. Fontos szerep jutott azoknak, akik az egyház külső szervezeti megerősödésében látták biztosítva a jövőt és lefektették egyházalkotmányunk alapjait. Ennek a korszaknak mégis Enyedi György az igazi hőse, aki éppen a vallásszabadság szellemében egy reális unitárius történelmi tudat kialakítását munkálta.

Ha Dávid Ferenc az unitárius hit alapelveit alkotta meg, úgy Enyedi György hitünk megmaradásának elveit alapozta. Felismerte, hogy egyházunk az erdélyi történelem viharverései között csak úgy maradhat fenn, ha életelv-

vé teszi a minőség gondolatát. „Nem a sokaságban rejlik az érték, és ez független az időtől” - hirdette. Ezzel az Isten által adott hatalommal azonban meg kell tanulni helyesen élni.

Ez a minőség szempontú önértéktudat, amely az evangéliumból táplálkozott és társult az egyetlen szilárd társító erővel a tiszta erkölccsel, lett erőforrásává egyházunknak a következő századok megpróbáltatásaiban. Számban fogyatkoztunk, anyagiakban szegényedtünk, üldöztek és megtiportak, elvitaták kereszténységünket, megfosztottak templomainktól és iskoláinktól, de lélekben megtörni, hitünkben elsorvasztani soha nem tudtak.

A vallás állandó fejlődés, nem megállás, hanem dinamizmus, s ezért a régi nagyok tiszteleténél s a reájuk való emlékezésnél nem állhatunk meg, hanem ugyanazzal a bátorsággal és felelősséggel, amiről ők tanúbizonyságot tettek, nekünk a ma kötelességteljesítésén keresztül kell a jövő felé fordulnunk.

Ezért most azt kérdezzük, van-e a tordai ediktumból kisugárzó szellemnek mához szóló üzenete, vagy az emlékezés meghatóan szép gondolatai és szavai után ugyanúgy eltűnik életünkéből és tudatunkból, mint ahogy eddig is az ismeretlenség homályába száműzte a magyar történetírás? Itt elég, ha csak e században megjelent munkákra gondolunk.

Korunkat vizsgálva megállapíthatjuk: annak ellenére, hogy a tudomány és technológia megvalósításai forradalmasították az emberi életet, az embernek nem sikerült kifejlesztenie egy globális szemléletet életkérdései elrendezésében. Úgy tűnik, hogy a hagyomány és a modernség közötti konfliktusban felfedezhető egyrészt a törekvés a vallástól és a hagyományos erkölcsi értékektől való eltávolodásra, másrészt a vallási fundamentalizmus új hulláma, a régi ellentétek újraéledése, az ellenőrizhetetlen erőszak és az értelmetlen terrorizmus eláradása, amelyek a civilizációs folyamat meggyengítéséhez vezethetnek.

A korunkban bennerejlő nagyszerű ígéret abba a veszélybe kerülhet, hogy felaprózódik és eltűnik, ha a mostani nemzedéknek nem sikerül kialakítania a megértést, látomást és akaraterőt, amelyek szükségesek az összhangban éléshez. Sok tekintetben valóban sikerült megteremteni egy egységes világot, az ún. külső határok szétverésével, viszont a korlátok kényszerét jelentő „belső határokat” nem sikerült legyőznünk, mint amilyenek a szűklátókörű és önérdeteket képviselő célok.

A vallások nemcsak a köztük levő nézetkülönbségek felszámolását mulasztották el, de nem sikerült megtanulniuk az együttműködést és együttélést Isten közös atyaságának és az ember testvériségének eszméjével összhangban. Gyakran lehetünk tanúi annak a jelenségnek, miszerint minél mélyebb egy egyénnek vagy közösségnek a hite saját vallásában, annál magasabbra csap a fanatizmus és fundamentalizmus, amely türelmetlenséget és összeütközést eredményez.

Ezért a vallásszabadság eszméjének a jelenkori világban nem csupán a türelmet kell biztosítania a hagyományos vallásos hitek sokféleségében, hanem egy mély lelkiségben megnyilatkozó hiten és a közös emberiség felfogásán kell alapulnia.

Az ember az isteni törvény rendelkezéseit lelkiismeretében fogja fel és ismeri el. Ezért kötelessége lelkiismeretét minden tevékenységében hűen kö-

vetni, hogy eljusson Istenhez. De nem is szabad megakadályozni abban, hogy lelkiismerete szerint cselekedjék, különösen vallási téren nem. Az ember társas természete ugyanakkor igényli azt, hogy a belső vallási aktusait külsőleg kifejezze, vallási téren másokkal közösségben legyen és vallását közösségi formában élje. Ezért jogsérelem éri azt a személyt s magát a rendet, amelyet Isten szabott meg az ember számára, ha megtagadják az embertől, hogy a társadalomban szabadon gyakorolhassa vallását, feltéve ha tiszteletben tartja a jogos közrendet.

A kortárs világ arculata azt sugallja, hogy még messze vagyunk attól a szellemiségtől, amit őseink Tordán törvénybe foglaltak s még csupán a jövő látomása az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata, hogy bár jó irányba indultunk el, még kezdetén vagyunk az útnak. Ezért olyan pozitív lépésekre van szükség a vallások és felekezetek részéről, amelyek kölcsönös szeretetet és tiszteletet eredményeznek. Az unitárius vallásnak, és így egyházi közösségünknek is, a katalizátor szerepét kell felvállalnia és betöltenie azzal az erkölcsi hátorsággal, amellyel a múlt megpróbáltatásait sikeresen kiállta. Az alap számunkra ma és a jövőben is az evangélium, Jézus tanítása. Ezt kell hirdetni és megélni.

Befejezésként, mint kötelességeinkre figyelmeztető üzenetet, hadd idézzem¹ Dávid Ferencet: „A köztünk és bennünk levő keresztényi hitnek, a jézusi szellemnek egyetlen ellensége van: a tudatlanság és a vétek, ami ellen mindenkinnek harcolnia kell, és arra törekedni, hogy a tudatlanságot váltsa fel a tudás, a gyűlöletet győzze meg a békességet tűrés, a kevélységnek álljon ellene az alázatosság, a kegyetlenséget bírja le a szelídség, a képmutatást az Istennek tetsző őszinte és tiszta szívből fakadó vallásosság, mely örömét az egyedül való Isten tetszésében találja.”

Dr. BODOR ANDRÁS

AZ UNITÁRIUS KOLLÉGIUM, AZ ELSŐ ERDÉLYI MAGYAR FŐISKOLA, A VALLÁS, A MŰVELŐDÉS ÉS A TUDOMÁNY SZOLGÁLATÁBAN

Most, amikor a millezentesárium alkalmából a kolozsvári unitárius kollégiumról akarunk beszélni, a honfoglalás kettős jellegét kell hangsúlyoznunk: az egyik a terület tényleges elfoglalására, megszállására vonatkozik, a másik annak gazdasági, kulturális fejlesztésére, a szomszédos környezetbe való beilleszkedésre, melynek során a honfoglaló nép, mint új vetés, nemcsak gyökeret ver, hanem kiépíti a saját közigazgatási, vallási, kulturális, társadalmi és jogi arculatát, s ez által biztosítja továbbélését és fennmaradását. Ha ez elmarad, akkor a honfoglalás csak kérészetű lehet, mulandó hősies hadjárat, melynek végbemenetelét csak elszórt emlékek, történelmi feljegyzések őrzik meg az utókor számára. Európa története is azt bizonyítja, hogy a népvándorlás hullámai inkább mulandó, mint építő jellegűek voltak¹, mert sem a gótok, sem a hunok,